

CAPITOLUL III

PAULICIENII ȘI BOGUMILH (50-1473)

1) Creștinismul în luptă cu bisericile primitive

În toate timpurile, numeroși ucenici ai Domnului au considerat unirea bisericii cu statul ca fiind contrarie învățaturii lui Hristos. Peste tot unde biserica s-a bucurat de sprijinul cîrmuirii, ea s-a servit de acest lucru pentru a suprima prin forță pe toți aceia care dezaprobau sistemul ei sau care au refuzat în vreun fel de a se supune ordinilor sale. Majoritatea deci, fie din indiferență, fie din interes sau de frică, au sîrșit prin a se supune bisericii cel puțin pe dinafară. S-au *găsit totuși* întotdeauna oameni care nu au acceptat acest jug și care s-au străduit ca să urmeze pe Hristos, să asculte de Cuvîntul Său și de învățătura apostolilor. Pentru aceștia nu a existat răgaz în ceea ce privește persecuția.

Istoria veacurilor de după Constantin, ne descoperă starea lumească crescîndă și ambiția clerului din bisericile catolice din răsărit și din apus. Ele au ajuns pînă acolo ca să pună mîna pe conștiințe și de asemenea pe bunurile lor materiale, și pentru a-și realiza ambițiile lor, ele au recurs la o violență și la o perfidie fără de margini. Istoria ne dă ici și colo o apreciere sumară despre dureroasa cărare a oamenilor credincioși, care în toate timpurile și în toate locurile au suferit tot ceea ce biserica dominantă le-a

aplicat, mai degrabă decît să se lepede de Hristos sau de a renunța să meargă pe urmele Lui.

Istoriisirile adevărate ale acestor martori au fost pe cît posibil șterse. Scrierile ca și autorii acestor scrieri au fost nimicite, atît cît le-a stat în putință persecutorilor. Mai mult decît atît, dornici de a-și îndreptăți cruzimile, acești pesecutori răspîndeau pe seama victimelor lor istorisirile cele mai necuviincioase. Ei erau descriși ca eretici și li se atribuiau învățături rele, pe care însă de fapt aceștia le respingeau. Ei erau numiți „sectari” și li se aplicau anumite etichete (calificative) pe care ei nu le-ar fi recunoscut niciodată. Acești martiri se numeau în general creștini sau frați; însă li se dădeau nume diferite pentru a crea impresia că ei reprezentau secte noi și străine. Ei erau desemnați cu epitete insultătoare pentru a vătăma reputația lor. Este deci greu de a urmări istoria lor. Rapoartele adversarilor lor sînt foarte suspecte și cuvintele scoase de pe buzele lor prin torturi sînt fără A^aloare. Totuși în ciuda acestor obstacole, ne-au rămas încă o seamă de evidențe demne de crezare, încontinuu înmulțite prin investigații, care ne arată ce erau acești oameni și ce au făcut, ce au crezut și ce au învățat. Acestea sînt propriile lor rapoarte «care ne lămuresc asupra credinței și asupra vieții lor.

Chiar și în primele trei secole au existat numeroase colective de creștini, care au protestat împotriva stării lumești și a nepăsării crescînde din biserică, împotriva îndepărtării de învățăturile Sfințelor Scripturi. Mișcări de trezire s-au produs și cu toate că este imposibil de a stabili o legătură doveditoare dela una la alta, cauza a fost întotdeauna aceeași : dorința de a reveni la practicarea adevărurilor evanghelice. În timpul primelor veacuri, Asia Mică și Armenia au fost teatrul acestor treziri și în același timp ele au fost refugiul bisericilor care dela început și-au menținut în anumite privințe puritatea învățaturii și sfințenia vieții lor.

Din primele zile, Evanghelia s-a răspîndit în nordul Antiohiei. Apostolul Pavel și Barnaba și apoi alții au propovăduit și au întemeiat biserici în toate aceste locuri. Epistolele către Efeseni și Coloseni ne oferă o vie descriere a rezultatelor pline de putere, lămurite și sfinte ale învățaturii apostolilor, la credințioșii din aceste prime adunări. Ele ne arată de asemenea puterea învățăturilor contrare pe care a trebuit ca să le combată. Sistemul catolic (denumit astfel din cauza pretenției lui de a fi singura biserică universală, avînd o organizație clericală) luă un avînt atît de repede în aceste regiuni, însă a întîlnit întotdeauna rezistență, în secolul al III-lea, regatul Armeniei, anticipă unirea bisericii cu statul sub Constantin Cel Mare, făcînd din creștinism

religia națională a țării. Totuși nu au lipsit niciodată biserici care au menținut principiile Noului Testament.

Din timpurile lui Mani bisericele credincioșilor care se numeau creștini — spre deosebire de cei pe care îi numeau romaïto-creștini — au fost acuzate de manicheism cu toate protestele lor împotriva acestei nedreptăți prin care li se atribuiau o învățătură pe care ei nu o profesau. Nu se poate dovedi nimic prih faptul că se repeta mereu această afirmație. Însă cum aceste scrieri au supraviețuit acestor creștini, nu conțin nici o urmă de manicheism și se poate trage în mod temeinic concluzia că acești oameni nu au fost manicheiști. Departe de a fi de acord cu numele sectare care li se dădeau cu dărnicie, acești credincioși se numeau ei înșiși în mod individual „creștini” sau „frați” și în mod colectiv „sfânta biserică universală și apostolică a Domnului nostru Isus Hristos”. Pe măsură ce în bisericele grecești, latine și armene se accentua starea lumească și îndepărtarea de Sfintele Scripturi, acești creștini au contestat ca ele să mai fie numite biserici și că au pierdut acest drept de a se numi astfel, prin faptul că s-au unit cu statul, că au admis în mijlocul lor pe cei neconvertiți prin sistemul de a boteza copiii, că au admis de a participa la cină pe cei necredincioși și alte erori pe care le-au introdus în biserică.

Aceste biserici au fost numite în mod foarte frecvent „pauliciene” și nu se știe pentru ce au fost numite astfel. S-au mai numit de asemenea „tonrace” după numele regiunii în care ele au fost un timp foarte numeroase. Persecuțiile a căror victime au fost ele și distrugerea sistematică a literaturii lor, ne-au lăsat puține posibilități de a cunoaște istoria lor. Noi știm totuși că au existat în vastele regiuni din Asia Mică și Armenia în jurul muntelui Ararat și dincolo de Eufrat, biserici formate din credincioși botezați, ucenici ai Domnului Isus Hristos care ascultau de învățătura apostolilor așa cum este ea cuprinsă în Scripturi.

Această mărturie a fost menținută fără întrerupere.

Cu toate că istoria acestor numeroase biserici, ne-a parvenit numai într-un mod fragmentar, acest fapt nu a slăbit justa lor pretenție de a fi adevărații urmași ai bisericilor apostolice și nu în neapăratul sens al cuvântului : — din tată în fiu, — cu toate că a fost frecvent și cazul acesta, ci mai degrabă printr-o păstrare neîntreruptă a caracteristicilor lor spirituale. Aceste lacune din istoria lor, sînt consecința naturală a străduințelor voite pe care le-a depus Roma păgînă și apoi bisericele naționale pentru a distruge pentru totdeauna acest popor și istoria sa. Și aceste străduințe și-au atins în general scopul lor. Nu încapă nici o îndoială că în anumite regiuni și în anumite epoci, persecutanții au reușit

ca să nimicească prețioasele mărturii ale credincioșilor și ale bisericilor, care nu se vor descoperi decît în ziua judecării. Este mai degrabă cazul ca să ne minunăm despre tot ceea ce a fost păstrat : existența atîtor creștini de tip primitiv, în ceea ce privește învățătura și umbletul lor—după cum mărturisesc de altfel acești credincioși — care se explică prin faptul că ei au ținut cu tărie de învățăturile Noului Testament. Lipsa lor de organizare, absența oricărei direcțiuni centrale, obiceiul lor de a recunoaște independența fiecărei comunități, au produs o foarte mare varietate în diferite biserici. Și în afară de aceasta, tendințele particulare ale unor anumiți conducători eminenți, au făcut într-o oarecare măsură ca să difere o generație de alta, fie în spiritualitate, fie prin scoaterea în evidență a unor anumite adevăruri învățate în mod special. Cu toate acestea, acești conducători mărturisesc că ei au expus învățătura lor după Scriptură și că ei mențin tradiția apostolilor. Acest lucru trebuie admis atîta vreme cît nu există nimic care să poată fi contestat sau să dovedească contrariul.

Ne-au parvenit anumite rapoarte despre unii slujitori ai lui Dumnezeu, care și-au petrecut viața lor ca să viziteze și să întărească acest fel de biserici, propovăduindu-le Evanghelia. Aceștia erau oameni însuflețiți de duhul apostolic, tari, răbdători, smeriți și de o îndrăzneală de neînfrînt. Constantin, numit mai tîrziu Silvan, a fost unul dintre ei. Către anul 653, un armean, care fusese făcut prizonier de către sarazini, a fost eliberat și în drumul său de întoarcere, a fost primit cu bunătate în casa lui Constantin, în timpul conversației, armeanul a observat că Constantin era un om spiritual înzestrat. Ei au citit împreună Sfintele Scripturi și călătorul recunoscător, remareînd cît de mult îl interesa pe gazda sa această citire, părăsindu-l, îi făcu un dar prețios, un manuscris conținînd cele patru Evanghelii și Epistolele apostolului Pavel. Această carte a fost studiată temeinic de către Constantin și aceasta l-a adus la o schimbare a vieții în mod radical. El nu a întîrziat de a mărturisi ceea ce a primit și și-a schimbat numele său în acela de Silvan, tovarășul lui Pavel și astfel atrase asupra lui mînia autorităților, întrucît el s-a unit cu credincioșii care respingeau adorarea icoanelor și alte superstiții ale bisericii bizantine. El s-a stabilit la Kibossa, în Armenia și de acolo a răspîndit lumina—din acest centru— timp de treizeci de ani, la diversele popoare din împrejurimi. Numeroase convertiri printre catolici și păgîni au fost rodul acestei activități. Călătoriile sale i-au dus în valea Eufratului, de-alungul lanțului muntos al munților Taurus și în părțile de vest ale Asiei Mici, unde succesele

ne mîntuiască. ...El a trăit pe pămînt, a făcut minuni, a suferit, a fost răstignit, a înviat și S-a înălțat la cer. Toate aceste lucruri au avut loc aci pe pămînt și au fost văzute de oameni. Ele au fost scrise ca noi să le păstrăm în memoria noastră și pentru a învăța pe cei dintre noi care nu au trăit în acea epocă. Astfel, cu toate că nu am văzut nimic, noi putem ca așteptînd și crezînd să căpătăm binecuvîntarea Domnului. Ori cum nu toți au cunoștința de a citi sau nu au timp ca să citească, părinții au autorizat ca să se reproducă aceste evenimente prin imagini, în scopul de a constitui într-o formă concisă aceste fapte eroice. Cînd noi nu ne gîndim la suferințele Domnului, se întîmplă ca la vederea unei imagini a răstignirii Sale să ne amintim de dragostea Mîntuitorului. Atunci ne închinăm și adorăm nu imaginea propriu zisă, ci ceea ce reprezintă ea. Aceasta nu este decît o tradiție nescrisă: tot așa ne închinăm întorcîndu-ne spre răsărit ca să adorăm crucea și celelalte lucruri asemănătoare".

Aproape toți preoții și călugării erau împotriva lui Ljeon. Bătrînul patriarh al Constantinopolului refuză de a se supune Ordinilor sale și a fost înlocuit cu un altul. Papa dela Roma, Grigore al II-lea și urmașul său Grigore al III-lea au fost adversari - neînduplecați ai împăratului. În Grecia un împărat rival a fost numit, care atacă Constantinopol, dar care a fost înfrînt. În Italia ordinele imperiale au fost respinse și călcate. Leon, pe care l-au numit „Iconoclastul” (distrugătorul icoanelor) avu ca urmaș pe fiul său Constantin, apoi pe nepotul său Leon al IV-lea, care urmare exemplul său, redublînd severitatea. La moartea acestuia din urmă, văduva sa Irina, făcu o politică opusă. Totuși în timpul mai multor domnii, conflictul continuă cu rezultate diferite pînă în anul 842 cînd, după moartea împăratului Teofil, dușman al icoanelor, văduva sa Teodora deveni regentă în timpul cît fiul ei Mihail al II-lea era încă minor. Sub influența preoților, această femeie, care susținea în secret adorarea icoanelor, a restabilit cultul icoanelor în măsură în care a putut. O mare ceremonie avu loc la biserica Sfînta Sofia din Constantinopol pentru a se prăznuî în mod solemn restaurarea icoanelor. Toate acele icoane care fuseseră ascunse pentru o vreme, fură reînștate și demnitarii bisericii și statului se închină înaintea lor.

Această problemă a icoanelor a ocupat un loc important în sinodul dela Franckfurt (794) convocat și prezidat de Carol Cel Mare. Aici au fost de față conducători civili și eclesiastici, care au legiferat asupra unor probleme foarte diverse. Papa și-a trimis reprezentanții săi. Hotărîrile celui de al doilea sinod dela Niceea, care autorizaseră slujba de adorare a icoanelor, au fost abrogate,

chiar dacă ele fuseseră confirmate de papa și acceptate în răsărit, în zelul lor pentru icoane, aceia care favorizează folosirea acestora, merseseră pînă acolo ca să-i numească pe adversarii lor iconoclaști, chiar mahomedani. Totuși la Franckfurt a fost decretat că orice adorare de acest fel trebuie respinsă. S-a interzis de a se adora, de a cinsti sau de a venera icoanele, de a aprinde luminări sau de a arde tămîie înaintea lor, de a săruta aceste forme fără viață, chiar și atunci cînd ele reprezentau Fecioara și Pruncul Isus. Ele erau totuși tolerate în biserici ca ornamente și în amintirea oamenilor evlavioși și a faptelor evlavioase. S-a respins de asemenea afirmația că Dumnezeu nu poate fi adorat decît în trei limbi: latina, greaca și ebraica, și s-a făcut cunoscut că nu există limbă în care să nu se poată ruga. Reprezentanții papei nu erau într-o postură bună de a protesta. Sentimentul general al francilor în războaiele lor împotriva paginilor saxoni și în misiunile lor printre ei, nu erau favorabile idolatriei.

Carol Cel Mare, a avut ca urmaș (813) pe al treilea fiu al său Ludovic, pe atunci rege al Aquitaniei. Acest nou împărat admira pe un spaniol numit Claudiu, sîrguincios cercetător al Scripturilor, devenit celebru prin comentariile sale asupra Bibliei. De îndată ce el a ajuns la tron, Ludovic l-a numit pe Claudiu episcop de Turin. Noul episcop care cunoștea și iubea Scripturile, profită de împrejurările favorabile create de către Sinodul dela Franckfurt și își depășii drepturile sale, ridicînd din toate bisericile din Turin toate icoanele pe care le-a numit idoli, cuprinzînd aici și crucile.

Mulți oameni îl aprobară pentru că nu a existat nici o rezistență efectivă la Turin. Claudiu învață de asemenea că misiunea apostolică a sft. Petru a încetat odată cu viața sa, că puterea conducătorilor se transmitea oricărui ordin episcopal și că episcopul dela Roma nu posedă puterea apostolică. Lucrul acesta a duscitat în mod natural o vie opoziție. Unul din principalii săi adversari a fost abatele unei mînăstiri din apropiere de Nîmes. Totuși a trebuit ca să se recunoască, că cea mai mare parte a prelaților transalpini s-a declarat de partea episcopului de Turin.

3) APARIȚIA MAHOMEDANISMULUI

Evenimente mai importante care de asemenea aveau legătură cu problema icoanelor, au survenit în acea epocă, și ca o desfășurare neașteptată a unui mic început m Arama. În anul 571,

s-a născut la Mecca, Mohamed și la moartea sa în 652, religia islamică al cărei întemeitor și profet a fost el, se întinse în cea mai mare parte a Arabiei. Islamismul, (dela cuvîntul „islam” = supunere voinței lui Dumnezeu) avea drept crez : Dumnezeu este singurul Dumnezeu și Mahomed este profetul Său. El respingea în mod absolut orice statui sau icoane de orice fel. Cartea sa Coranul cuprinde multe referiri confuze la persoanele și evenimentele menționate în Biblie. Avraam ca prieten al lui Dumnezeu, Moise, Legea lui Dumnezeu, Isus, Duhul lui Dumnezeu, toate sîntenerate însă numai după Mahomed, profetul lui Dumnezeu, care îi întrece în mărime. Această religie și-a făcut drum prin puterea săbiei și atît de irezistibilă a fost energia acestei credințe noi, încît în mai puțin de un secol după moartea lui Mahomed, ea își exercita dominația sa din India pînă în Spania. De a face alegerea între convertire și moarte a fost mijlocul cel mai eficace de a îngroșa rîndurile islamismului. Totuși mulți au murit mai degrabă decît să renege pe Hristos. În Africa de Nord în mod special unde bisericile erau în număr mare și unde atîtia creștini suferiseră martiriul în timpul persecuțiilor imperiului roman, o mare proporție din populație a fost nimicită. Mahomedanismul era o judecată a idolatriei fie că ea a fost păgînă sau creștină.

4) PERSECUȚII ȘI DISPERSĂRI

Mișcare iconoclastică a dat puțin răgaz fraților persecutați care erau în Asia Mică. Însă în anul 842 după triumful adoratorilor de icoane sub Teodora, s-a hotărît exterminarea „ereticilor” care proclamaseră atît de ferm și de energic inutilitatea icoanelor și a moaștelor și care au menținut închinarea în duh și preoția tuturor credincioșilor.

Ei erau pregătiți pentru încercarea care trebuia să se abată asupra lor, prin lucrările devotate ale unor oameni capabili, între alții :

SEMBAT, care s-a născut la sfîrșitul secolului al VIII-lea. El era dintr-o familie nobilă armeană și el făcu o așa mare impresie prin lucrarea sa, încît mult timp după moartea sa catolicii îl menționau ca întemeietorul „paulicienilor”.

SERGIU, (în limba armeană Sarkis), era un alt conducător. Timp de treizeci și patru de ani (800—834) scrie el, „am călătorit dela răsărit pînă la apus și dela nord la sud, propovăduind Evan-

ghelia lui Hristos, pînă cînd mi-au obosit genunchii I” El era foarte convins de vocația misiunii sale, și știa ca să se folosească de autoritatea sa, pentru a restabili pacea între frați, pentru a uni și a învăța pe sfinți. El se putea adresa celor care îl cunoșteau cu conștiința împăcată și să-i întrebe dacă vreodată el a înșelat pe vreunul sau dacă a abuzat de puterea lui. Cu toate că el lucra ca dulgher, el vizita aproape toată partea muntoasă a mijlocului Asiei Mici. El s-a întors la Dumnezeu după ce a fost convins că trebuie să citească cu stăruință Scripturile. O credincioasă l-a întrebat pentru ce el nu citea Sfintele Scripturi. El răspunse că numai preoții pot face acest lucru și nu și laicii. Ea îi răspunse că Dumnezeu nu se uită la fața omului și că „El dorește ca toți oamenii să fie mîntuiți și să vină la cunoștința adevărului”, în timp ce preoții caută ca să lipsească poporul de dreptul de a citi Cuvîntul lui Dumnezeu. El citi și crezu, apoi mărturisii multă vreme cu putere credința sa în Isus Hristos. Epistolele sale au fost larg răspîndite și foarte mult apreciate. Lucrarea sa s-a sfîrșit odată cu viața sa, persecutorii tăindu-l în două cu un topor.

Sergiu a fost unul dintre cei mai distinși, dintr-o serie întregă de oameni care prin caracterul lor sfințit și prin slujba lor de dragoste și-au gravat numele lor în memoria unui popor eroic : Constantin, Simeon, Genesiu, Iosif, Zaharie, Boaneș, Sembat, Sergiu. Aceste nume au supraviețuit ruinelor cauzate de persecuțiile care au urmat. Acești frați erau atît de pătrunși de Duhul Faptelor Apostolilor și Epistolelor, atît de dornici de a nu schimba nimic tradițiilor Noului Testament și peste tot de a menține în patriile lor respective, aducerea aminte a apostolilor care au lucrat aci și au întemeiat biserici care în general își trăgeau numele lor din Scripturi, ca și acela al bisericilor lor. Constantin s-a numit Silvan; Simeon, Tit; Genesiu, Timotei; Iosif, Epafrodit; cu totul deosebite erau numele sau porecele pe care li le dădeau adversarii lor : Zaharia a fost numit „păstorul plătit” (mercenar) și Boaneș, necuratul. Adevărații creștini cum se numeau ei ca să se deosebească de romani au dat de asemenea nume bisericilor unde se concentrau lucrările lor. Astfel Kibossa unde lucra Constantin și Simeon, a devenit Macedonia lor, satul Mananalis centru lucrărilor lui Genesiu a fost numit Ahaia; alte biserici s-au numit Filipi, Laodicea, Colose, etc.

Acești frați au marcat prin activitatea lor o perioadă de două sute de ani, dela mijlocul secolului al VH-lea pînă la mijlocul secolului al IX-lea. În timpul acestei perioade, și probabil că de către unul din ei, a fost scrisă o carte „Cheia Adevărului”, care zugrăvește un portret viu despre ei. Către sfîrșitul acestei perioade,

persecuțiile sub împărăteasa Teodora și războaiele care urmasă împrăștiaseră bisericile și un mare număr de credincioși trecură în Balcani. Aceste biserici au cunoscut timpuri de tulburări interne tot așa ca și atacuri din afară. În timpul lui Genesiu au fost lupte atât de violente încât a trebuit ca să fie convocat la Constantinopol pentru explicații. Împăratul binevoitor, Leon Isauricul și patriarhul Germanos nu găsiră nimic care să-i reproșeze învățaturii sale și Genesiu reveni dela Constantinopol cu scrisori care ordonau protejarea „paulicienilor”. Cu toate acestea guvernul nu a sprijinit întotdeauna bisericile. Înlăturarea violentă a icoanelor nu a reușit ca să izgonească din inimi cultul oprit și autoritățile se lăsară ușor influențate prin motive de avantaj politic. Astfel, doritor de a plăcea bisericii grecești, Leon Armeanul, împăratul iconoclast, a îngăduit un atac împotriva „paulicienilor” slăbind astfel și îndepărtându-se de aceia care erau adevăratul lui sprijin.

În virtutea ordinelor Teodorei împărăteasa Bizanțului, *șh* timp de mulți ani, masacrele începură în mod sistematic. Au fost decapitați, arși și înecați credincioșii, fără însă ca statornicia lor să fie zdruncinată. Se raportează că dela 842 la 867, o sută de mii de persoane au fost omorâte prin zelul Teodorei și a inchișitorilor ei. Această epocă a fost descrisă de către Grigore Iluminatul, care două sute de nai mai târziu, a îndrumat persecuția împotriva credincioșilor din acelaș district. El scria ; „Deja înaintea noastră, mulți generali și magistrați au sortit în mod nemilos săbiei pe acești oameni, necrușind nici bătrâni nici copii și acest lucru pe drept. În afară de aceasta patriarhii noștri i-au însemnat cu fierul roșu încrustând pe frunțile lor imaginea vulpii... Altor li s-au scos ochii spunându-li-se : Pentru că voi sînteți orbi în lucrurile spirituale, voi nu veți mai vedea nici lucrurile materiale !

Cartea armeană intitulată „Cheia Adevărului” menționată mai sus ca fiind scrisă între secolul al VH-lea și al IX-lea, descrie credințele și practicile religioase ale acelor pe care îi numeau atunci „pauliceni-thonraci”. Numeroasele biserici împrăștiatate ofereau fără îndoială anumite deosebiri. Totuși acest raport autentic, scris de către unul din credincioșii aceștia se aplică la cea mai mare parte din ele. Acest autor anonim scrie cu putere și elocvență ca și cu o mare profunzime de sentiment: El explică, că vrea ca să dea copiilor nou născuți ai bisericii universale apostolice a Domnului nostru Isus Hristos, laptele sfînt care va hrăni credința lor. Domnul nostru — scrie el, cere mai întîi pocăința și credința și apoi vine botezul. Noi trebuie deci să ascultăm de El și să nu cedăm argumentelor înșelătoare ale celor care botează pe cei

neconvertiți și nepocăiți. La nașterea unui copil, bătrînii bisericii trebuie să sfătuiască pe părinți de a-l crește în evlavie și credință. La aceasta trebuie adăugată rugăciunea, citirea Scripturii și alegerea unui nume pentru noul născut. Nimeni nu trebuie să fie botezat fără de a-și fi exprimat el singur sincera dorință. Botezul să aibă loc într-un, rîu, cel puțin în aer liber. Candidatul la botez va în^enunchia în mijlocul apei și va mărturisi credința sa cu ardoare și lacrimi înaintea bisericii adunate. Acela care botează să fie de un caracter fără pată (ireproșabil) Rugăciunea și citirea Scripturilor să însoțească acest act. Numirea unui bătrîn să se facă de asemenea cu mare grijă, pentru ca să nu fie ales un om nedemn. Se va încredința de înțelepciunea sa, de dragostea sa — lucrul principal — apoi de prudența sa, de bunătatea sa, de umilința sa, de dreptatea sa, de îndrăzneala sa, de elocvența sa. Se vor pune mîinile peste el cu rugăciune și se vor citi cîteva locuri potrivite din Scriptură, apoi va fi întrebare: „Poți ca să bei paharul pe care trebuie ca să-l beau eu, și să fii botezat cu botezul cu care trebuie să fii botezat eu ?” Răspunsul cerut va pune în evidență pericolele și răspunderea care este legată de însărcinarea sa și că nimeni nu va îndrăzni ca să-și asume acest lucru, dacă nu este stăpînit de o mare dragoste și gata oricînd ca să sufere, urmînd pe Hristos și avînd grijă de turma Sa. Bătrînul va răspunde atunci : „Accept biciuirile, închisorile, torturile, reproșurile, crucea, loviturile, necazurile și alte ispitiri ale lumii, așa cum le-a acceptat cu dragoste Domnul și Mijlocitorul nostru și sfînta și universală Sa biserică apostolică. Eu de asemenea nevrednic slujitor al lui Isus Hristos, accept să îndur toate aceste lucruri în dragoste și într-o întregă supunere pînă în ceasul morții”. După citirea mai multor pasagii din Sfînta Scriptură, el era atunci încredințat în mod solemn Domnului de către bătrînii care spuneau : „Noi Te rugăm fierbinte și Te implorăm cu umilință și stăruință... acordă grația Ta sfînta acestui om care îți cere grația sfîntei Tale autorități (putere)... curățește-l pe deplin de orice gînduri rele... deschide-i mîntea ca să înțeleagă Scripturile”.

Cu privire la icoane și moaște, autorul spune aceste lucruri... „Privitor la mijlocirea Domnului nostru Isus Hristos și nu aceea a sfîntilor decedați, transformați în moaște, sau reprezentați prin pietre, cruci sau icoane, s-a constatat că mulți au tăgăduit această prețioasă mijlocire a Preaiubitului Fiului al lui Dumnezeu. Ei s-au atașat de lucruri moarte, de icoane, de pietre, de cruci, de ape, de arbori, de izvoare și de tot felul de lucruri zadarnice. Ei le admit și le adoră. Ei le jertfesc tămîie și luminări și le aduc daruri, ceea ce este împotriva divinității. Lupta pe care au trebuit ca să

o susțină împotriva persecuțiilor dela Constantinopol, bisericile din muntele Taurus și țările învecinate, i-a dus pe acești credincioși pînă acolo ca să insiste mai mult asupra unor părți din Scriptură, mai mult decît asupra alteia. Marea biserică încorporase păgînismul în sistemele ei, prin introducerea treptată a adorării fecioarei Măria, și introdusese lumea în sînul ei, prin ritualul botezului copiilor mici. Din această cauză, bisericile primitive insistară puternic asupra umanității perfecte a Domnului la nașterea Sa. Ele demonstrează că, cu toate că Măria a fost mama Domnului Isus, ea nu putea fi numită în mod corect mama lui Dumnezeu. Ele subliniază de asemenea importanța botezului lui Isus, atunci cînd Duhul Sfînt S-a coborît asupra Lui și cînd s-a auzit din cer glasul care a spus : „Acesta este Fiul Meu prea iubit în care îmi găsesc toată plăcerea Mea !" în numeroasele controverse asupra dublei naturi a Domnului Isus Hristos, divină și omenească, care în ciuda tuturor explicațiilor rămîne pentru totdeauna o taină, acești creștini întrebuițară expresii care fură interpretate de adversarii lor ca marcînd neîncrederea lor în ceace privește divinitatea lui Hristos înaintea botezului Său. Se pare că ei au crezut mai degrabă, că atributele Sale divine nu au fost în activitate decît în urma botezului Său. Ei învățau că în această zi, la vîrsta de treizeci de ani, Domnul nostru Isus Hristos a primit autoritatea, preoția și împărăția. Numai atunci El a fost ales și ridicat la demnitatea de Domn : atunci de asemenea El a devenit Mîntuitorul celor păcătoși; a fost umplut cu dumnezeire și sfințit ca rege peste toată creatura din cer și de pe pămînt așa cum a spus El însuși în Matei 28.18 : „Toată puterea Mi s-a dat în cer și pe pămînt".

Aceste biserici ascultînd într-o mare măsură de principiile Noului Testament—fără îndoială la diverse trepte, după loc—numiți de adversarii lor „paulicieni" sau „manicheiști" suferiră secole de-a rîndul cu răbdare, teribile nedreptăți din partea dușmanilor lor fără a uza de represalii. A existat un timp de răgaz în timpul domniei împăraților iconoclaști bizantini. Însă persecuțiile atroce ordonate de împărăteasa Teodora, au împins pe unii la disperare atît de mult încît au luat armele împotriva agresorilor lor.

Pentru a asculta de această femeie crudă, călăii imperiului au tras în țepă pe un om al cărui fiu Carbeas ocupa un rang înalt în serviciul imperial. Aflînd acest lucru Carbeas, arzînd de indignare, refuză să mai fie credincios Bizanțului. Cinci mii de oameni i se alăturară lui și ei se stabiliră la Tephric, aproape de Trebizonda. Ei fortificară acest oraș și aliindu-se cu califul sarazin, ei făcură acolo

centrul atacurilor lor asupra regiunilor grecești din Asia Mică. Grație ajutorului mahomedanilor, ei bătură pe împăratul Mihail, fiul Teodorei, cucerind cetăți pînă la Efes și distruseră icoanele pe care le găsiră.

Lui Carbeas i-a urmat Chrisocheir, ale cărui incursiuni au atins coasta de apus a Asiei Mici și amenințară chiar Constantinopolul. Ancyr, Efesul, Niceea, Nicomidia fură luate cu asalt. La Efes au instalat caii în catedrală și au arătat cel mai mare dispreț pentru icoane și moaște, clădirea fiind privită ca un templu de idoli. Vasile I imploră pacea însă Chrisocheir, refuză orice altă condiție, decît ca jreții să părăsească Asia. Vasile constrîns să lupte, a surprins pe dușmanul său. Chrisocheir a fost omorît și armata lui înfrîntă. Armata bizantină cuceri Tephric și împrăstie pe locuitorii ei, care se refugiară apoi în munți.

Acești „paulicieni" revoltați se întrebau fără îndoială cum să acționeze. Avînd de a face pe de o parte cu adoratorii de icoane care îi persecutau în mod violent și pe de altă parte cu mahomedanii liberi de orice urmă de idolatrie, care le ofereau ajutor și libertate, le era greu a se hotărî care din cele două sisteme se apropia sau mai degrabă se îndepărta mai mult de revelația divină dată în Hristos. Mahomedanii totuși nu puteau face nici un progres prin faptul că ei respingeau în întregime Sfintele Scripturi și se supuneau autorității unei cărți de origine omenească „Coranul". Ei nu puteau ca să se îndepărteze dela cunoștința la care ajunsese întemeietorul religiei lor. Cu toate însă că s-au rătăcit dela adevăr, bisericile grecești și romane, totuși au păstrat Scriptura. Astfel exista totuși o oază solidă pe care putea să se edifice o trezire prin puterea Duhului Sfînt.

Dacă se caută a se cunoaște istoria acestor biserici, din extra-sele scoase din scrierile dușmanilor lor, se observă că stilul insultător al acestor lucrări este de o violență care atinge nebunia. Deci din citirea acestora nu se pot întemeia acuzații demne de încredere. Lucrurile bune sînt recunoscute numai cu scîrbă, și pentru faptul că ele nu se pot contesta, sînt prezentate ca și cînd acest bine ar rezulta din motive rele. Nu se poate însă accepta acuzația repetată de „manicheism" care li se dădea și pe care cei acuzați o respingeau fără încetare. În afară de aceasta ei învățau în mod constant învățăturile Scripturii, contrare manicheismului și sufereau mult din cauza acestui lucru. Faptul de necontestat, cum că ei posedau Biblia sau mari părți din ea, într-o formă curată și nemodificată și că se ocupau de ea cu rîvnă, dă să se înțelege, că nu sînt manicheiști. Învățătura lui Mani, nu putea fi urmată decît de aceia care respingeau Sfintele Scripturi sau le modificau.

Povestirile care se refereau la conduita lor nedreaptă sînt în flagrantă contradicție cu reputația lor de ființe foarte evlavioase, care duceau o viață morală superioară față de cea a oamenilor care îi înconjurau, și explicația că această purtare bună a lor nu este decît o fățarnicie, este cu totul absurdă.

Caracterul rapoartelor voluminoase ale dușmanilor lor, sînt în contrast cu cîteva scrieri rare care ne-au parvenit dela acești creștini, și face pe cititorul imparțial să respingă fără ezitare legenda manicheismului și a vreunei credințe imorale. Dimpotrivă s-a ajuns a se recunoaște în aceste biserici persecutate pe cei răscumpărați ai Domnului care au menținut cu credință și îndrăzneală de neînăbușit, mărturia lui Isus Hristos.

Împrăștiind pe acești bravi și evlavioși montanarzi și forțîndu-i a se alia cu mahomadanii, guverusul bizantin și-a distrus propriul său zid de apărare natural, împotriva amenințării puterii islamice și a pregătît astfel căderea Constantinopolului.

5) PRIETENII LUI DUMNEZEU IN BALCANI

În mijlocul secolului al VII-lea, împăratul Constantin, fiul lui Leon Isauricul, care simpatiza cu frații care respingeau cultul icoanelor, a transferat un mare număr dintre ei la Constantinopol și în Tracia. Mai tîrziu, către mijlocul secolului al X-lea, un alt împărat, Ioan Zimisces, un armean, care a izbăvit Bulgaria de unele triburi venite din Nord, apoi mai tîrziu a adăugat-o la propria lui împărăție, a transferat un mare număr dintre acești creștini* către apus. Aceștia din urmă s-au așezat printre bulgari care în secolul al IX-lea primiseră creștinismul propovăduit prin misionarii Cyril și Metodie și care aparțineau bisericii greco-ortodoxe.

Acești imigranți din Asia Mică au făcut aici ucenici și au întemeiat biserici care s-au răspîndit repede în aceste regiuni întinse. Ei au fost numiți „bogumili”, nume slavon, însemnînd „prieteni ai lui Dumnezeu” și derivă dela expresia „Bogu mili” (aceia care sînt scumpi sau plăcuți lui Dumnezeu).

Din marea mulțime a căror nume s-a uitat, a rămas amintirea unui mic număr. Unul din aceștia a fost Basiliu, care era medic și care a continuat să profeseze medicina pentru și cîștiga existența sa și în scopul de a da un bun exemplu și a face de rușine pe cei leneși care se serveau de religie pentru a scuza cerșetoria, lucru care nu l-a împiedicat de a-și consacra patruzeci de ani din viața sa (1 070—1 111), pentru a propovădui și a învăța..

După această lungă slujire, el primi chiar din mîna împăratului Alexe, un mesaj prin care își exprima admirația despre caracterul lui, interesîndu-se cu înflăcărare de învățatura sa și dorind a se converti. În același timp el l-a invitat pe Basiliu la o întrevvedere particulară la palatul său din Constantinople. Acest frate a fost reținut la masa împăratului și în timpul unei lungi convorbiri asupra învățăturii, el vorbi acolo într-o libertate deplină, ca și cînd s-ar fi adresat unui suflet neliniștit.

Deodată împăratul trăgînd o perdea, dezvălui prezența unui secretar, care reproducuse în scris întreaga lor conversație—întrebînd-o apoi ca o depoziție—și a unor slujitori care primiră porunca de a-l pune în lanțuri pe Basiliu și de a-l arunca în închisoare. El rămase acolo ani de zile pînă în 1119. Nevoind să retraceteze nici una din învățăturile sale, el fu ars pe rug în mod public pe hipodromul din Constantinople. Fiica împăratului, distinsa principesă Ana Comnena a descris aceste evenimente cu mare plăcere. Pregătirile pentru marea zi la hipodrom, înfățișarea lui Basiliu, „un om înalt și uscățiv cu o barbă rară”. Ea a descris pîrîitul lemnului de foc și cum Basiliu și-a întors ochii dela flacără și s-a apropiat de ea tremurînd. La această epocă mulți „prieteni ai lui Dumnezeu” au fost urmăriți și arși pe rug sau închiși pe viață. Principesa își bătea joc de originea lor umilă și de aparența lor ciudată și de obiceiul lor de a înclina capul murmurînd ceva. Cu siguranță că nevoia de rugăciune se făcea atunci simțită. Ea era îngrozită de învățăturile lor și de disprețul lor față de biserici și față de ceremoniile religioase. Documentul publicat de împărat ca rezultat al cruntei sale trădări este de mică valoare, căci nu există nici un mijloc de a dovedi că el nu a fost falsificat de către cei ce l-au publicat.

Foarte diferite sînt părerile lumii de afară asupra acestor congregațiuni creștine din Asia Mică și din Bulgaria, căci dacă unii vorbesc cu groază despre purtarea lor, și despre învățatura lor, alții aveau păreri cu totul contrare. Autorii care erau de părerea celor dintîi, au scris animați de un duh de partidă și nu din punct de vedere istoric. Ei îi acuzau pe eretici cum că ei comit păcate ordinare și împotriva naturii și repetau ceea ce se spunea în mod curent despre ei, și îl citau foarte mult pe Mani și obiecțiunile făcute împotriva învățăturii lui. Scriitorul Eutym (mort după 1118) scrie : „Ei sfătuiesc pe cei ce îi ascultă, să păzească poruncile Evangheliei, de a fi umiliți, miloși și buni față de frații lor. Ei amăgesc astfel pe oameni cu învățatura lor despre lucruri bune și folositoare, însă îi otrăvesc treptat și îi mîină spre pierzare”. Cosmas, un preot bulgar, scriitor către sfîrșitul secolului al X-lea,

descrie : „bogumilii” ca fiind răi și mai îngrozitori decât demonii”. El tăgăduiește credința lor în Vechiul Testament sau în Evanghelii,, spunând că ei nu cinstesc nici pe Mama Domnului, nici crucea, că ei disprețuiesc ceremoniile religioase și pe toți demnitarii bisericii că ei califică pe preoții ortodoxi, ca pe niște farisei orbi, spunând că Sfânta Cină nu este administrată după porunca dumnezeiască și că pâinea nu este trupul Domnului, ci pâine obișnuită. Cosmas. explică ascetismul lor prin credința că Satan a creat toată lumea materială. „Dvs. îi vedeți — spune el — pe acești eretici blînzi ca un miel, palizi, printr-un post fățarnic, vorbind puțin și care nu rîd tare”. Și mai mult, oamenii observînd purtarea lor smerită,, socotesc că ei au adevărata credință, și vin la ei pentru a se consulta în privința sufletului lor. Însă ei, asemenea unui lup, gata să sfîșie mielul, își pleacă capul suspinînd și răspunzînd cu mare umilință. Ei vorbesc ca și cum ei știu ceea ce se poruncește în cer”. Părintele bisericii Grigore de Navek, spune despre „thonaraki” că ei nu erau acuzați de imoralitate, însă de cugetare liberă și de răzvrătire-împotriva autorității. „Luînd o poziție negativă față de biserică, această sectă a adoptat o linie de acțiune pozitivă. Ea a început să examineze chiar temelia Sfintelor Scripturi, căutînd acolo o învățătură curată și o direcție sănătoasă pentru viața morală”. Un scriitor erudit din veacul al X-lea, Muschag, a fost viu impresionat de învățătura „thonarakilor” și socotește că este nevrednic și contrar creștinismului de a condamna pe acești oameni. El a descoperit la ei adevăratul creștinism apostolic. Auzind vorbindu-se de un caz, cînd ei au suferit persecuția, el a declarat că soarta acestor persecutați este de invidiat.

Nici o evidență nu vine să sprijine acuzația că acești creștini pe care lumea îi numea : „paulicieni, thonaraki, bulgari, bogumilii sau altfel, să fie vinovați de imoralitate. Nici ceea ce se spune din partea dușmanilor lor, cu privire la învățătura lor, nu este vrednic de crezare. Chiar adversarii lor recunosc în general că prin nivelul lor moral și prin industria lor ei erau superiori față de cei din jurul lor. Și cu siguranță că aceasta a fost cauza, care a atras la ei atîția oameni, căroră biserica de stat nu le-a putut da satisfacție.

Persecuția bizantină a pus pe fugă pe mulți credincioși către apus în Serbia și asprimea bisericii ortodoxe din această țară i-a împins mai departe în Bosnia. Ei au rămas cu toate acestea activi în estul peninsulei și în Asia Mică. În 1140 s-au descoperit în scrierile lui Constantin Chrypsomal așa zisă eroare „bogumilă” și ea a fost condamnată în consecință de un sinod ținut la Constantinopole. Învățătura respinsă era că botezul bisericii nu are eficacitate (este fără efect), că nimic din ceea ce este făcut de către neconver-

tiți nu are valoare, nici milostivirea lui Dumnezeu transmisă prin punerea mîinilor, ci are valoare numai ceea ce este primit prin credință. În 1143, un sinod ținut la Constantinopole a destituit doi episcopi din Capadocia acuzați ca „bogumilii”. În secolul următor patriarhul Ghenadie se plîngea de creșterea acestor feluri de oameni la Constantinopole chiar, unde, se pare că pătrundeau în case particulare și făceau ucenici. Bisericile lor au continuat în Bulgaria.

Încă în secolul al XVII-lea se găseau congregații de „paulicieni” la Filipolis și în alte părți ale Bulgariei, chiar și în nordul Dunării. Ei erau descriși de către biserica ortodoxă ca „eretici convinși” care condamnau biserica ortodoxă și o acuzau de idolatrie. Apoi misionari franciscani au venit în Bosnia și lucrau cu zel printre ei în ciuda miniei clerului ortodox. Profitînd de persecuția îndreptată împotriva „paulicienilor”, franciscanii convinseră pe acești credincioși de a se pune sub protecția Romei (biserica romano-catolică) și astfel ei îi cîștigă pentru Roma. Însă încă mult timp ei continuă să practice vechile lor forme de cult, în special adunarea unde ei luau masa împreună. Încetul cu încetul ei se conformară pe deplin practicilor dela Roma, primiră icoane în bisericile lor și acum au fost numiți catolici bulgari, pentru a-i distinge de bulgari în general care erau ortodoxi sau „pomaki” adică urmași ai unor străbuni convertiți cu forța la islamism.

Totuși în Bosnia „bogumilii” luară cel mai mare avînt. Ei erau aci deja foarte numeroși încă din secolul al XI-lea și se răspîndiră în Spalato și în Dalmația, unde ei intrară în conflict cu biserica romano-catolică. În Bosnia, titlul de „ban” era dat conducătorilor țării. Cel mai eminent dintre ei a fost Banul Kulin. În 1180, papa s-a adresat acestui conducător ca unui credincios aderent al bisericii. Însă în anul 1199 s-a constatat că el, soția lui, familia lui și zece mii de bosnieci se atașaseră la erezia „bogumilă”, sau a „patarinilor” cum li se mai spunea de altfel credincioșilor în Bosnia. Aceiași hotărîre a fost luată și de Minoslav, principe al Herzegovinei și de către episcopul romano-catolic din Bosnia. Țara a încetat de a mai fi catolică și a cunoscut o eră de prosperitate proverbială. Nu au existat preoți și slujba preoțească putea fi făcută de orice credincios. Bisericile erau conduse de către cei bătrîni aleși prin tragere la sorți. Existau în fiecare biserică mai mulți bătrîni, un supraveghetor (numit marele bătrîn) și frați slujitori numiți conducători sau bătrîni. Ei puteau ține adunări în toate casele și sălile de adunare erau foarte simple. Nu existau nici clopote, nici altar, ci numai o masă acoperită numai cu o învelitoare albă și un exemplar al Evangheliilor. Frații puneau de o parte, de o parte din cîștigurile lor pentru a ajuta pe credincioșii

bolnavi și săraci, ca și pentru a ajuta pe cei care mergeau departe ca să vestească Evanghelia celor neîntorși la Dumnezeu.

Ajutat de regele Ungariei, papa Inocențiu al III-lea a exercitat o puternică presiune împotriva Banului Kulin. În 1203 a avut loc la Bjelopolje — „cîmpul alb” — unde Kulin își avea reședința sa o întâlnire între mesagerii papei și între Banul Kulin, întovărășit de magnații Bosniei. Conducătorii bosniaci, făcură supunere față de biserica din Roma și promiseră de a nu mai recădea niciodată în erezie, de a ridica un altar și o cruce în toate locurile de cult. În afară de aceasta, ei se angajară de a face să se citească liturgia de către preoții lor, de a practica spovedania și de a da sfintele taine de două ori pe an.

Ei promiseră de asemenea de a păzi zilele de post și sărbătorile sfinte și de a nu mai permite laicilor de a mai exercita slujbe spirituale. Numai singur clerul putea oficia aceste slujbe și ei se vor distinge de laici prin purtarea de pelerine și prin numirea lor de frați. Aceștia nu mai puteau numi un stareț fără a primi confirmarea papii. Ereticii nu trebuiau ca să mai fie tolerați în Bosnia. Numai frica de război i-a făcut pe Ban și pe conducătorii lui ca să încheie acest acord; însă poporul refuză în mod absolut de a-l accepta și de a i se conforma, orice li s-ar fi întîmplat.

Frații bosniaci erau în legătură cu credincioșii din Italia, din sudul Franței, din Boemia, dela Rin și din alte regiuni încă. Legăturile lor atingeau Flandra și Anglia. Cu ocazia unei cruciade a papei împotriva „albigenzilor”, în cursul căreia Provența a fost devastată, fugarii francezi s-au refugiat în Bosnia. Bătrînii bosniaci se consultară asupra problemelor de doctrină. A circulat atunci zvonul că mișcările din Italia, Franța și Boemia erau toate în legătură cu un „papă eretic” din Bosnia. Aceste rapoarte nu aveau nici o temelie, deoarece persoana în cauză nici nu exista. Aceasta arată numai că Bosnia exercita o puternică influență religioasă. Remiero Sacconi, un inchișitor italian, care trăia în timpul lui Kulin, care cunoștea bine pe „eretici” deoarece el a fost altă dată unul dintre ai lor, îi numește „biserica catarilor” sau a vieților curate, nume care exista deja încă din timpul împăratului Constantin și se spunea despre ei că erau răspîndiți dela Marea Neagră pînă la Atlantic.

Pacea cumpărată de către Banul Kulin, cînd a cedat Romei, nu a fost de lungă durată, căci el nu a putut obliga poporul ca să păzească termenii acordului încheiat. La moartea sa (1216) papa a ales un Ban romano-catolic și a trimis un misionar pentru a converti pe bosniaci. Cu toate acestea bisericile din țară nu făceau altceva decît să crească și se întinseră pînă în Croația și Dalmația,

Istria, Carniole și în Slavonia. Șase ani mai tîrziu, papa fiind disperat că nu poate converti pe bosniaci, astfel decît prin forță și încurajat de succesul cruciadei din Provența, ordonă regelui Ungariei de a invada Bosnia. Bosnienii destituiră pe Banul romano-catolic și aleseră pe Bogumil numit Ninoslav. Războiul dură ani de zile în perioade bune și în perioade rele. Ninoslav cedă forțat de împrejurări și deveni romano-catolic. Însă nici o schimbare de conducători nu a știrbit credința și mărturia masei poporului. Țara a fost devastată, însă de îndată ce armatele cuceritorilor s-au retras, bisericile și-au afirmat din nou existența lor și prosperitatea renaștea grație deprinderilor industriale ale poporului. S-au ridicat în toată țara fortărețe pentru protejarea bisericii și religiei catolice. Papa a dat țara Ungariei, care a stăpînit-o multă vreme. Atunci, pentru că națiunea a rămas atașată la credința sa, înaltul pontif proclamă o cruciadă din „toată lumea creștină” împotriva credincioșilor, închișiția a fost instituită și frații dominicani și franciscani au rivalizat în zelul lor pentru a tortura pe membrii acestei biserici credincioase.

Între timp, presiunea constantă a Islamului devenea o amenințare tot mai crescîndă pentru Europa și Ungaria era cea mai expusă loviturilor sale. Totuși acest fapt nu a descoperit țărilor catolice nebunia de a distruge bariera care se ridica între ei și dușmanii lor cei mai periculoși. În 1325, papa a scris Banului din Bosnia: „Știind că tu ești un fiu credincios al bisericii, noi te avertizăm ca să extermini pe ereticii din țările tale și de a da tot sprijinul și ajutorul lui Fabian inchișitorul nostru, căci o mulțime de eretici veniți din regiuni foarte diferite s-au adunat în principatul Bosniei sperînd să samene aici erorile lor nerușinate și să trăiască acolo în siguranță. Acești oameni plini de viclenia dușmanului celui vechi, și înarmați cu veninul falsității lor, tulbură spiritele catolicilor printr-o aparență de simplitate și se pretind cu numele de creștin. Limbajul lor se tîrăște ca un rac, se strecoară cu umilință pentru a distruge mai bine în secret. Ei sînt lupi îmbrăcați în piei de oaie. Ei ascund furia lor bestială pentru ca să poată înșela mai ușor oile simple ale lui Hristos”.

Bosnia a cunoscut o perioadă de trezire politică în timpul domniei lui Tvrtko, primul Ban care și-a luat titlul de rege. Kulin și el sînt dar din cei mai eminenți conducători bosniaci. Tvrtko a tolerat pe „bogumili” din care mulți au slujit în armata sa și el a dat o mare extindere regatului său. Către sfîrșitul domniei lui, bătălia de la Cossovo (1389) a pus Serbia sub dominația turcă și pericolul mahomedan a devenit mai mult ca oricînd o realitate pentru Europa. Nici chiar atunci persecuția nu a încetat și papa

a încurajat din nou pe regele Ungariei, promițându-i asistență împotriva turcilor și a „manicheienilor și arienilor bosniaci”. Sigismund al Ungariei reuși ca să distrugă armata bosniacă, care era sub comanda succesorului lui Tvrtko. Apoi el făcu ca să li se taie capul și să fie aruncați de pe înălțimea stîncilor din Doboj în râul Bosna a celor 126 magnați bosnieci pe care îi capturase (1408).

Atunci împinși de disperare bosniecii căutară protecția turcilor. Hrvoja, principalul lor magnat, a avertizat pe regele Ungariei în acești termeni : „Pînă acum eu nu am căutat nici o protecție. Singurul meu refugiu a fost la rege. Însă dacă lucrurile vor continua așa, eu mă voi adresa acolo unde voi găsi sprijin, fie că va fi pentru scăparea mea, fie că va fi pentru ruina mea”. Bosniacii doriră de a se alia cu turcii și ei au făcut deja demersurile cu privire la aceasta. Puțin timp după aceea turcii și „bogumilii” au pricinuit o mare înfrîngere Ungariei în bătălia de la Usova la cîteva leghe de Doboj (1415).

Lupta dintre islam și creștinătate a continuat cu alternative diferite pe frontul său de luptă întins. De fiecare dată cînd partidul papei cîștiga, persecuția reîncepea în Bosnia, astfel încît în 1450 aproximativ patruzeci de mii de bogumili și conducătorii lor trecură frontiera Herzegovinei unde principele Ștefan Vuletkitch îi proteja. Luarea Constantinopolului în 1453 de către Mahomed al II-lea aduse cu sine o promptă supunere a Greciei, Albaniei și a Serbiei, fără a pune capăt negocierilor și intrigilor pentru convertirea „bogumililor” bosniaci. Uneori conducătorii erau cîștigați pentru Roma, însă niciodată poporul. De aceea cum deznodămîntul se apropia, regii bosniaci au început să ceară ajutor papei împotriva turcilor, ajutor care niciodată nu le-a fost acordat decît cu condiția de a persecuta pe „bogumili”. În sfîrșit cînd în 1464 turcii, care fuseseră respinși un timp, invadară din nou Bosnia, poporul refuză ea să mai slujească pe propriul său rege, preferind pe turci în locul inchiziției. Neîntîlnind nici o rezistență, invadatorul a fost în curînd stăpînul țării. În decurs de o săptămînă, sultanul a cucerit șaptezeci de orașe și fortărețe într-o țară în mod natural ușor de -apărat. Bosnia a trecut în mod definitiv în mîinile musulmanilor și timp de patru secole ea a zăcut sub dominația distrugătoare a oricărui efort spre viață și progres.

„Prietenii lui Dumnezeu” din Bosnia nu au lăsat după ei decît o slabă literatură. Este deci dificil de a descoperi învățăturile lor, practicile lor religioase, care fără îndoială au variat după loc și după epocă. Este totuși evident că ei au protestat viguros împotriva răului care domnea în creștinătate și au întrebuițat toată

energia lor ca să rămînă atașați la învățăturile și exemplele bisericilor primitive așa cum se găsesc ele în Sfintele Scripturi. Legăturile lor cu cele mai vechi biserici din Armenia și Asia Mică, cu albigenzii din Franța, valdenzii și alte biserici din Italia, husiții din Boemia, arată că ele împărțeau cu acești credincioși, aceiași credință și aceeași viață. Lupta lor eroică timp de patru secole în adversitatea cea mai copleșitoare, deși neînregistrată în istorie, trebuie să fi furnizat exemple de credință și de îndrăzneală și de dragoste pînă la moarte, foarte rar egalate în istoria popoarelor. Ele au format trăsătura de unire care a legat bisericile primitive din munții Taurus în Asia Mică cu frații lor în aceeași credință din Alpii italieni și francezi. Țările lor și națiunile lor au fost pierdute pentru creștinism în urma persecuțiilor înverșunate care le-au fost aplicate.

Împrăștiată în țară în singurele limite ale vechiului regat al Bosniei se găsesc încă multe monumente adeseori de mari dimensiuni, care sînt pietrele de mormînt ale „bogumililor”. Aceste monumente sînt uneori singuratic sau în grupe de mai multe sute. Se apreciază numărul lor la circa 150 000. Poporul le numește „Mramor” sau marmoră, sau „Stetshak” în picioare sau „Bilek” semn sau bornă (piatră de hotar) sau încă „Gomile” mormînt vechi — ridicătură de pămînt (movilă). Cele cîteva inscripții care se găsesc aici nu sînt întovărășite de nici o cruce, nici de vreun simbol care să aducă aminte de creștinism sau de islamism. Dacă se descoperă aici sau colo cîte ceva, ne dăm seama că ele au fost adăugate mai tîrziu. Cea mai mare parte din aceste pietre nu poartă nici o inscripție funerară și foarte rar numele persoanei înmormîntate. Unele din ele sînt împodobite cu sculpturi complicate, reprezentînd viața poporului : războinici, vînători, animale și alte ornamente, în apropiere de Sarajevo se găsesc cele mai multe. Un grup considerabil se întîlnește deasupra fortăreței pe drumul dela Rogatitza. Unul din cele mai mari morminte este ridicat aparte pe colina din Paslovatz, aproape de ruinele din Kotorsko. Este un sarcofag uriaș de piatră calcaroasă albă, tăiat dintr-un singur bloc, aici cuprinzîndu-se și lepedea pe care stă. De departe se crede că este un adevărat edificiu.

După ce au rezistat atîta vreme bisericilor grecești și latine, mulți bosnieci se supuseră turcilor—eliberatorilor lor ca și cuceritorilor lor și au devenit mahomedani. Unii au ajuns la poziții eminente în serviciul turcilor. Numele de familie al populației prezente mahomedane din Bosnia poartă amprenta originii lor, dovedind progresele constante ale supunerii lor față de islam. Călătorind prin Bosnia, se poate remarca pe fațada mai multor

prăvălii (magazine) nume bosniac sau „slav meridional” unit cu numele pur arab sau turc, în general pus înainte. Există în Bosnia două cuvinte de uz curent: turc și moslem. Primul înseamnă musulman cu adevărat turc sau anatolian de origine,, al doilea o persoană de rasă slavă care a adoptat religia islamică.

CAPITOLUL IV

ORIENTUL

dela anul 4 înainte de Hristos pînă la 1400 d. Hristos

1) CUCERIRILE EVANGHELIEI IN ORIENT

Călăuziți de stea la Betleem, „magii din răsărit” s-au închinat Copilului născut ca „împărat al Iudeilor”. Și i-au oferit ca dar : aur, tămîie și smirnă ; apoi ei s-au întors în țara lor (Matei 2), unde fără îndoială ei au istorisit ceea ce au văzut și au auzit. În mulțimea adunată la Ierusalim în ziua Cincizecimii, se găseau : părți, mezi, elamiți, locuitori din Mesopotamia”. Ei au fost martori la revărsarea Duhului Sfînt și la minunile care au însoțit acest lucru. Ei au auzit pe Petru propovăduind : „Dumnezeu a făcut Domn pe acest Isus pe care l-ați răstignit voi” (Fapt. 2.36). Prin ei, Evanghelia a fost adusă în sinagogile din răsărit, încă din primele veacuri.

Eusebiu, istorisind evenimentele care au avut loc în veacul al doilea, ne face cunoscut, că mulți ucenici „a căror inimă era înflăcărată de către Cuvîntul divin și de o arzătoare dorință de a cunoaște mai mult”, au respectat mai întîi porunca Domnului nostru, împărțind averile lor la cei săraci. Apoi ei au început să călătorească departe pentru a propovădui Evanghelia aceluia care nu auziseră niciodată Cuvîntul credinței, năzuind ca mai pe sus de toate să propovăduiască pe Hristos și să facă cunoscute Sfintele Evanghelii. De îndată ce ei au pus fundamentul credinței